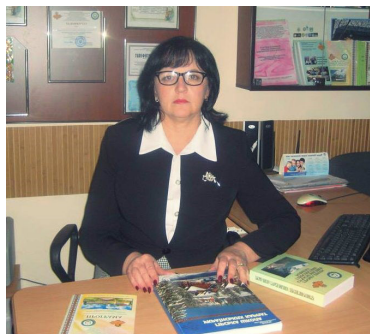

Розділ IV. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

doi: 10.15330/msuc.2019.21.72-77

Марія Оліяр,

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки початкової освіти,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Mariia Oliiar,

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of Department of Pedagogy of Primary Education,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine)
oliyar27@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1592-1780

УДК: 378:373.5.011.3-051

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТЕХНОЛОГІЙ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Анотація. Підготовка сучасних висококваліфікованих фахівців у галузі освіти повинна відповідати міжнародним стандартам. Модернізація сучасної освіти неможлива без належного рівня комунікативної культури педагогів. Однак проблема розроблення сучасних технологій формування комунікативної культури майбутніх педагогів недостатньо висвітлена в працях учених. Мета і завдання статті – розкрити теоретико-методичні засади технологій формування комунікативної культури майбутніх учителів. Дослідження стану комунікативної культури студентів засвідчило, що необхідно внести корективи в навчально-виховний процес закладів вищої освіти. Комунікативна культура вчителя – це системно-інтегративна якість, яка забезпечує успішну взаємодію між учителем та учнем у системі суб'єктно-суб'єктних відносин. Технологія формування комунікативної культури майбутніх педагогів являє собою сукупність змісту, методів, форм і засобів, систему дій суб'єктів освітнього процесу. Вона передбачає кілька послідовних етапів: етап проектування майбутньої комунікації, етап її реалізації та діагностико-корективний етап. Комунікативні ситуації є основним технологічним елементом. Діалог виступає основою навчальних комунікативних ситуацій. Технологія формування комунікативної культури розвиває здатність майбутніх педагогів до конструктивного діалогу. Вона формує такі якості особистості майбутнього фахівця, як креативність, самостійність, активність, рефлексія.

Ключові слова: майбутній педагог, комунікативна культура, технологія формування комунікативної культури, комунікативна ситуація, діалог.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF TECHNOLOGIES OF FORMATION OF COMMUNICATIVE CULTURE OF TEACHERS-TO-BE

Abstract. The training of modern highly qualified specialists in the field of education should be in line with international standards. Modernization of education is impossible without achieving a proper level of communicative culture of teachers. However, the problem of development of modern technologies for the formation of communicative culture of teachers-to-be is not fully explored in scientific research works. The purpose and objectives of this article is to reveal the theoretical and methodological foundations of technologies for the formation of communicative culture of teachers-to-be. The research of communicative culture of students has demonstrated that it is necessary to make adjustments in the educational process of higher educational institutions. The communicative culture of the teacher is a system-integrative quality that facilitates a successful interaction between a teacher and a student in the system of subject-to-subject relations. The technology of formation of communicative culture of teachers-to-be is a summation of content, methods, forms and means, as well as the system of actions of educational process subjects. It involves several consecutive stages: the stage of future communication design, the stage of its implementation, and the diagnostic and correctional stage. Communicative situations are the main technological element. The dialogue is a key element of educational communicative situations. The technology of formation of communicative culture develops the ability of teachers-to-be to build a constructive dialogue. It helps future specialists to develop such personal qualities as creativity, independence, activity, and reflection.

Keywords: teacher-to-be, communicative culture, technology of formation of communicative culture, communicative situation, dialogue.

ВСТУП

Постановка проблеми. Підготовка сучасних висококваліфікованих фахівців загалом та в галузі освітніх послуг зокрема, що відповідає міжнародним стандартам, неможлива без належного рівня комунікативної культури. На тлі розширення й ускладнення різного роду зв'язків (геополітичних, кроскультурних, соціально-економічних, правових та ін.) комунікативна культура є одним із провідних засобів розвитку суспільства на місцевому, регіональному і глобальному рівнях, сприяючи взаєморозумінню та співпраці між людьми, народами незалежно від расової, національної, етнічної, релігійної, соціальної належності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць свідчить про те, що у філософії, соціології, психології, лінгвістиці, психолінгвістиці, лінгводидактиці, педагогіці, а також у таких напрямках, як педагогічна риторика і педагогічна лінгвістика, накопичений величезний фонд знань, які стосуються історії, підходів до визначення феномена мовленнєвої комунікації, її механізмів та специфіки прояву в різних вікових групах, проблем педагогічної комунікації, методики навчання спілкування (Н. Бабич, А. Богуш, М. Вашуленко, В. Кан-Калик, О. Леонт'єв, Л. Мамчур, В. Мельничайко, А. Мудрик, Л. Паламар,

М. Пентилюк, Г. Шелехова та ін.). У сучасних зарубіжних теоріях комунікації вона визначається як соціальний процес, що має інтерактивний характер і є способом регулювання відносин між партнерами (V. E. Cronen, W. Leeds-Hurwitz, A. Griffin, K. Miller, W. B. Pearce, J. T. Wood та ін.).

На основі накопиченого матеріалу розроблені різні підходи до навчання спілкування (риторичний, соціально-психологічний, культурологічний, комунікативний, інтерактивний, гуманістичний та ін.), створена система навчання педагогічного спілкування (В. Кан-Калик). Однак проблема розроблення сучасних технологій формування комунікативної культури майбутніх педагогів не знайшла достатнього висвітлення в працях учених. В умовах розширення міжнародних контактів, глобалізації та інформатизації сучасного світу випускники ЗВО недостатньо готові вибудовувати позитивну стратегію взаємовідносин у середовищі закладів освіти. За нашими спостереженнями, у змісті вищої професійної освіти фіксується фрагментарна представленість комунікативного компонента фахової підготовки майбутніх педагогів. На тлі зростання значення комунікативної культури в житті кожної людини і людства в цілому освітній процес практично залишає осторонь організоване і цілеспрямоване формування відповідних умінь у студентів, що вимагає розробки нових технологій роботи з майбутніми педагогами.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ – розкрити теоретико-методичні засади технологій формування комунікативної культури майбутніх фахівців освітньої сфери, основні етапи їх реалізації.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ: теоретичні: узагальнення теоретико-методологічної, науково-методичної, філософської, психолого-педагогічної, лінгвістичної літератури з використанням методів ретроспективного, порівняльного та системного аналізу; діагностувальні методи (анкетування, бесіда, спостереження); методи математичної статистики.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

За останні десятиліття українська мовна практика зазнала значних змін. Поширення в усіх сферах суспільного життя комп'ютерної мережі, технічних засобів комунікації (Інтернет, мобільний зв'язок), зміна матеріальних умов життя призвели до зростаючої некоммунікабельності людей, що виявляється в зміні форм та змісту спілкування між людьми. Ці зміни помітні й у середовищі майбутніх педагогів. Для сучасних студентів характерний збіднений словниковий запас, логічно не зв'язний виклад, відсутність уміння сформулювати своїми словами думку, ідею, агресивність у вирішенні спірних питань, повсюдне лихослів'я – усе це ми спостерігаємо щодня в різних ситуаціях і на будь-якому рівні. Крім того, надмір неправдивої інформації в телепередачах, на сторінках газет і журналів вимагає розвинутого критичного мислення майбутніх педагогів.

За цих умов поцінування людини, її гідності, створення можливостей для збагачення культури відносин між людьми є одним із пріоритетних завдань вищої педагогічної освіти в XXI столітті. У державних документах з модернізації освіти підкреслюється необхідність пошуку та вибору шляхів формування комунікативної культури, що забезпечать відповідність української освіти суспільним викликам, соціальним і економічним потребам розвитку країни, запитам особистості, суспільства, держави.

Комунікація – «один із модусів існування явищ мови (поряд із мовою і мовленням); смисловий та ідеально-змістовий аспект соціальної взаємодії, спілкування; складова спілкування поряд із перцепцією та інтеракцією; складний, символічний, особистісний, трансакційний, часто неусвідомлюваний процес обміну знаками, під час якого транслюється певна інформація зовнішнього або внутрішнього характеру, а також демонструються статусні ролі, в яких перебувають учасники спілкування стосовно один одного. У широкому розумінні комунікація має місце завжди, коли певній поведінці або її результату приписується певне значення і вони сприймаються як знаки або символи. У вузькому розумінні – спілкування за допомогою мовних і / або паралінгвістичних і невербальних засобів з метою передачі інформації» (Бацевич Ф., 2007, с. 79–80).

Функції комунікації в суспільстві такі: 1) комунікація як вид соціальної діяльності виконує «цементуючу» роль у суспільстві; 2) є найважливішим механізмом формування індивіда як соціалізованої особистості; 3) сприяє розвиткові розуму людини як одного з найважливіших центрів сприйняття та осмислення світу; 4) є засобом корекції соціального вияву індивіда або групи; 5) забезпечує існування соціальної пам'яті, зберігання й передавання інформації; 6) сприяє синхронізації життя суспільства в часі та просторі. Таким чином,

комунікація, як і спілкування, охоплює комунікативну, інтерактивну і перцептивну складові (Бацевич Ф., 2007, с. 28–29).

Поняття «культура» в наукових джерелах трактується як універсальний спосіб людського буття, саморозвитку людини, розгортання і реалізації її сутнісних сил (Л. Коган, В. Межуєв); сукупність духовних та матеріальних цінностей, вироблених людьми, спосіб людської діяльності (Е. Маркарян), сукупність знакових систем, за допомогою яких передається інформація (Ю. Лотман), форма відображення людського життя, свідомості, мислення (М. Бахтін, В. Біблер). Комунікативна культура не розвивається у носія мови сама по собі, тобто в процесі соціалізації. Навпаки, вона завжди є предметом спеціального формування у процесі навчання, що зумовлює необхідність її системного дослідження як педагогічної проблеми.

Вітчизняні лінгводидакти (О. Біляєв, А. Богуш, В. Мельничайко, М. Пентиліук, С. Караман та ін.) визначають комунікативну культуру (синонім «мовленнєве спілкування») як високорозвинуте вміння здійснювати комунікацію відповідно до норм, які історично склалися, з урахуванням психологічних механізмів впливу на адресата, а також використання лінгвістичних засобів і способів реалізації такого спілкування з метою досягнення запланованого прагматичного результату.

Надзвичайно важливо, що в освітні програми багатьох ЗВО, в тому числі й педагогічних, включені такі предмети, як «Основи культури й техніки мовлення», «Риторика», «Сучасне наукове мовлення» тощо. Необхідність включення цих предметів в освітній процес є відповіддю на соціальне замовлення сучасного суспільства, яке переживає серйозну кризу комунікативної культури, що виявляється в незнанні студентами комунікативної етики і риторики, бідності й невиразності мовлення, засміченості штампами, нелітературними елементами, ненормативною лексикою, невмінні коректно й доказово відстоювати свої погляди, колегіально обговорювати, дискутувати і приймати рішення.

Результати анкетувань, опитувань, спостережень комунікативної діяльності студентів – майбутніх учителів початкової школи - показали, що виявляють зацікавленість і активність у спілкуванні більшість (90%) студентів, але більше половини не продумують його заздалегідь (58,7 %). Про невміння розвивати і підтримувати мовне спілкування свідчить невміння респондентів перефразувати мовленнєве висловлювання та резюмувати розмову, хоча зізнаються в цьому недоліку лише 13,3% майбутніх педагогів.

Більшість опитаних студентів прагнуть культури у мовному спілкуванні, співпраці і взаєморозуміння. Цікаво відзначити високі показники цього мотиву (63,3%). Проте переважають такі мотиви мовного спілкування, як «прагнення до лідерства» (76,6 %) та «прагнення постійно звертати на себе увагу» (68%). Серед форм спілкування, що задовольняють найбільшою мірою потреби студентів, були виявлені наступні: монолог (10%), діалог (83,3%), індивідуальне спілкування (23,3%), у групі (53,3%), по телефону (76,6%), шляхом електронного листування (23,3%). Середні показники переконують у перевазі діалогу (83,3%), на другому місці - спілкування по телефону (76,6%), на третьому - спілкування в групі (53,3%).

Студенти, переконуючи співрозмовника, вдаються до спільного аналізу ситуації (56,6%), звертаються до наукових даних (43,3%), посилянь на авторитети (26,6%) або власний життєвий досвід (56,6%), при цьому більше третини вважають прийнятним командний тон, підвищення голосу. Безумовно, це вплив зразків авторитарної поведінки старших, що суперечить ставленню до учня в школі як до рівного, а саме такі суб'єкт-суб'єктні стосунки є однією з найважливіших ознак комунікативної культури педагога.

Навіть досить поверхове дослідження стану комунікативної культури студентів засвідчило, що необхідно внести корективи в навчально-виховний процес ЗВО, а саме: вчити студентів аналізувати власну участь і участь партнера в комунікативному процесі; навчати орієнтуватися на позитивні сторони позиції партнера, вмінні їх знаходити і використовувати для забезпечення ситуації успіху в спілкуванні; переконувати в згубності зневажливого ставлення до партнера, демонструючи це підвищенням голосу, директивним тоном або іншими формами приниження та образи; виховувати переконаність у тому, що в процесі комунікації кожен має право на вибір і є відповідальним за цей вибір; вчити адекватно оцінювати рівень власної комунікативної культури та співрозмовника, свідомо контролювати мовне спілкування і знаходити шляхи його вдосконалення.

У дослідженнях учених від античних часів до наших днів закладено філософські та психолого-педагогічні передумови навчання культури мовленнєвого спілкування. Вони представлені в спадщині античних філософів вченням про ораторське мистецтво, методи та прийоми ведення евристичного діалогу (софісти, Сократ, Платон, Цицерон), у моделі мовленнєвого спілкування на високих моральних принципах рівності людей епохи Відродження (М. Фічіно, Ф. Патриці), в концепції «діалогу культур» (М. Бахтін, В. Біблер), різноманітних комунікативних теоріях минулого і сьогодення.

Комунікація як процес спілкування характеризується такими особливостями: «інформація не тільки передається, але й формується, уточнюється і розвивається; кожен із тих, хто спілкується, займає активну позицію у взаємодії; для передання інформації використовуються певні засоби спілкування, тобто способи кодування, передання, перероблення і розшифрування змісту спілкування; для спілкування використовується система вербальних і невербальних засобів передання інформації; в умовах людської комунікації можуть виникати специфічні комунікативні бар'єри, що мають соціальний чи психологічний характер» (Бутенко Н., 2004, с. 45).

У визначенні функцій педагогічної комунікації спостерігаються різні підходи: визначаються функції, характерні для педагогічного спілкування (інформаційна, пізнавальна, експресивна, управлінська та ін.); на основі

врахування найважливіших чинників спілкування (адресат, адресант, повідомлення, контакт, контекст, код) виділяють шість функцій комунікації: експресивну (емотивну) (вираження свого «Я», ставлення мовця до того, про що він говорить), апелятивну (конативну) (вплив на адресата), комунікативну (референтну, денотативну) (виділення об'єкта мовлення), поетичну (виділення форми повідомлення), металінгвістичну (перевірка, чи користуються співрозмовники одним і тим самим кодом), фатичну (підтримання контакту, коли важлива не тема розмови, а те, щоб контакт не перервався) (Якобсон Р. 1975); враховуються функції педагогічної діяльності і на цій основі виділяються термінальні функції професійно-педагогічної комунікації (функції-цілі), тактичні функції (функції-засоби), операційні функції (функції-прийоми) (Волкова Н., 2005).

У зв'язку з особливостями педагогічної інтеракції визначальними є аксіоми комунікативної взаємодії, які впливають на перебіг інтеракції і визначають її тип:

- умотивованість та цілеспрямованість спілкування з боку його учасників;
- визначення природи суб'єктів комунікативної взаємодії як статусно-рольової, тобто комуніканти в різноманітних інтеракціях демонструють стабільні й варіативні ознаки свого комунікативного статусу, зумовлені метою, статусом і роллю партнера, ситуацією, зразком і сферою спілкування тощо. Ці ознаки репрезентовані мовними засобами повідомлення, його змістовим масивом;
- положення про забезпечення комунікативних процесів певною спільністю тезаурусів як фондів знань комунікантів, яке означає, що взаєморозуміння у процесах комунікації забезпечується здатністю партнерів до поповнення й модифікації фонду знань і прагненням до спільної пізнавальної діяльності;
- важливість у комунікації регуляторної функції системи правил, конвенцій і стандартів спілкування, зумовлених культурою, субкультурою, соціумом, його інституційними системами, сферою спілкування і її зразком. Комунікативна взаємодія керована також канонами мовленнєвого жанру, типу дискурсу, формою та способом комунікації тощо;
- визнання обмежень, які накладають на учасників спілкування ситуація, інституційний контекст, зразок і сфера спілкування, асиметрія прав учасників того чи того дискурсу. Обмеження торкаються поведінки комуніканта, його мовлення, паравербальних засобів тощо, а також визначають тип комунікативної взаємодії та результати комунікації. Наприклад, в інституційних ситуаціях спілкування спостерігається асиметрія прав комунікантів, що визначає ступінь їхнього доступу до відповідної дискурсивної практики (спілкування вчителя й учня, лікаря й пацієнта) (Селіванова О., 2010).

На думку А. Добровича, успіх у комунікації забезпечується інтелектуальною, емоційною і моральною розвиненістю особистостей, які вступають у контакт (Добрович А., 1996, с. 117). Сформульовані на цій основі принципи успішного мовленнєвого спілкування можуть бути прийняті як психологічні підстави для побудови педагогічної системи навчання комунікативної культури: обов'язковість комунікативної взаємодії на рівних; гуманність і доброзичливість учасників комунікації один до одного; діалогічність, що передбачає установку на проникнення в суть позицій партнерів, на проблеми, вирішенню яких присвячена взаємодія; прагнення і вміння відходити від стереотипів при взаємному оцінюванні партнерів; прагнення й уміння об'єктивно оцінювати характер свого внеску в спілкування та увага до його оцінки іншими; високі еталони моральності й духовності (Бодалев А., 2002, с.88).

Гуманістична парадигма освіти, що розглядає культуру педагогічної комунікації як єдність знань і відносин, як спосіб діяльності на основі ціннісних орієнтацій, дозволяє зробити висновок про те, що результатом включення студентів в спілкування є вибудована система їхніх відносин, які залежать від того, які цінності (їх ієрархія) засвоїв і реалізує студент. Таким чином, культура педагогічного спілкування проявляється як здатність особистості адекватно емоційно оцінювати інших людей, обираючи до кожного індивідуальний спосіб звернення відповідно до правил мовного спілкування. Тому вона може бути визначена як системно-інтегративна якість особистості, яка забезпечує успішну взаємодію між учителем та учнем у системі суб'єктно-суб'єктних відносин, що виховує нове ставлення до себе, до оточуючих людей, до світу в цілому. Під впливом досвіду і знань комунікативна культура формується як динамічна особистісна якість, що може вдосконалюватися.

Побудована на цій основі технологія формування комунікативної культури майбутніх педагогів повинна спиратися на синтез особистісно зорієнтованого, діяльнісного та аксіологічного підходів у єдності з системою закономірностей і принципів, що визначають ціннісно-комунікативну спрямованість суб'єктів освітнього процесу. Вона являє собою сукупність змісту, методів, форм і засобів, а також систему дій суб'єктів освітнього процесу, націлену на створення комплексу умов для навчання ефективної організації комунікативної взаємодії з учасниками освітнього процесу.

Технологія формування комунікативної культури повинна включати: діагностику вихідного стану комунікативної культури студентів; прогнозування тенденцій її розвитку та запланованих результатів навчання; критерії побудови оптимальної моделі навчання і механізму зворотного зв'язку.

Для побудови технологічного процесу навчання найбільш важлива відтворюваність отриманих результатів і процесу їх досягнення. Водночас слід врахувати, що повна алгоритмізація освітньої технології малоімовірна у зв'язку з присутністю в ній певної частки невизначеності, характерної для гуманітарних систем. Це означає, що мірилом ефективності педагогічної технології буде не тільки зафіксований результат, але й сам процес. Для формування комунікативної культури необхідна самостійна побудова орієнтованої основи студентом для

кожного конкретного випадку за допомогою даної викладачем системи орієнтирів: мети і завдань, принципів, знань, досвіду комунікації тощо. Отримана в процесі навчання можливість самостійно планувати і здійснювати своє мовне спілкування реалізується в навчальній діяльності та забезпечує соціально значущий результат формування комунікативної культури майбутнього педагога як суб'єкта діяльності.

Навчання культури педагогічного спілкування включає такі компоненти, як навчання культури мовленнєвого сприйняття, культури висловлення і культури впливу на співрозмовника. Технологія навчання кожного з компонентів культури педагогічного спілкування передбачає кілька послідовних етапів, а саме: етап проектування майбутньої комунікації, етап її реалізації та діагностико-корегувальний етап. Проектувальний етап передбачає спрямованість процесу навчання на основі орієнтирів: цілей, принципів, знань, досвіду. На етапі реалізації технології здійснюється продуктивне навчання педагогічного спілкування, підвищуються комунікативні якості мовлення студентів в атмосфері навчального співробітництва. Діагностико-корегувальний етап забезпечує організацію ефективного зворотного зв'язку, що дає інформацію про рівень культури мовленнєвого сприйняття, висловлення і вмінь студента впливати на співрозмовника.

Кожен етап технології відрізняється від попереднього методами, формами і засобами, які залежать від позиції суб'єктів освітнього процесу і предметного змісту. Проте кожен цикл повинен містити такий основний технологічний елемент, як комунікативні ситуації, що вимагають не тільки адекватного вживання лексичних одиниць та граматичних структур, а також морального переживання і адекватних дій майбутнього педагога, формуючи його індивідуальний сенс життя і мислення, соціокультурного та світоглядного самовизначення, бо «жодні знання про ставлення людей до світу і один до одного не замінять самих цих відносин» (Сериков В., 1998). Особистість не розчиняється в ситуації, а, залишаючись незалежною, прагне до перетворення, при цьому з'являється зовсім нова мотивація навчання.

Технологія створення комунікативної ситуації, що передбачає діалогічне спілкування, містить певні «кроки»: спільне орієнтування в особистісно значущій предметній галузі, виявлення проблеми, яка цікавить суб'єктів діалогу; розгляд проблеми в контексті значущих для студента життєвих цінностей як одного з аспектів його «особистісної картини світу»; використання засвоєних знань як засобу міжсуб'єктного спілкування та інструменту самоствердження в очах партнера; самопізнання через актуалізацію та обґрунтування власних думок.

Технологія формування комунікативної культури майбутнього фахівця має характеризуватися різноманітними рисами, як і саме педагогічне спілкування: пряме і контекстне, діалогове та інструктивне, інформаційне і дослідницьке, індивідуальне і колективне та ін. Різні рівні оволодіння культурою педагогічного спілкування також досягаються різноманітними методами та прийомами навчання: проблемне навчання, навчальна дискусія, круглі столи, навчальне дослідження, метод проектів, імітаційні та комунікативно-лінгвістичні ігри (дебати, синквейни тощо), стратегії розвитку критичного мислення в лекційній формі та під час проведення семінарів, колективна творча справа, навчальне дослідження тощо.

Необхідною технологічною одиницею формування комунікативної культури студентів виступає діалог, який за своєю зовнішньою формою нагадує проблемну ситуацію. Діалог служить формою обміну духовно-особистісними потенціалами та способом узгодженої взаємодії суб'єктів освітньої діяльності із створення нового спільного продукту зусиллями кожного учасника спілкування. Включення студента в діалог уже само по собі означає створення комунікативної ситуації. Діалог у навчанні – це комунікативне середовище, що містить механізм становлення особистості майбутнього педагога в умовах множинності культур. Щоб діалог відбувся, необхідний матеріал, проблема, а об'єктивно існуючу проблему потрібно представити у вигляді суб'єктивно значущого питання. При цьому відбувається перетин кількох площин світосприйняття викладача і студента – філософської, етичної, естетичної, буденно-життєвої та ін. Вести діалог – значить долучати іншого до своєї проблеми. Особистісно-розвивальний потенціал діалогу пов'язаний із самою діалогічною природою особистості, з тим, що вона існує в постійному внутрішньому діалозі з самою собою.

Діалогічне спілкування ефективне, якщо: проблеми, включені у зміст заняття, підібрані викладачем з урахуванням готовності студентів групи до діалогу і ступеня сформованості у них толерантності як якості особистості, досвіду діалогічного спілкування, адекватної реакції на несподівані й неадекватні судження; суб'єкти діалогу є рівноправними; проблемне діалогічне спілкування являє собою цілісну систему знань, питань, ситуацій, передбачає поступове, послідовне сходження до все більшої самостійності студентів: від репродуктивного рівня до евристичного, а далі – до творчого; викладач відмовляється від оцінки особистості студента як «поганого» або «хорошого», а оцінює ефективність спілкування у вирішенні комунікативної задачі.

Оскільки майбутні педагоги не відразу опановують досвід діалогу, то спочатку можлива імітація, своєрідна гра в діалог. Постійно скеровуючи увагу студентів на точне розуміння питання, отримавши відповідь, викладач використовує уточнювальні, пояснювальні, оцінні, творчі додаткові запитання, забезпечуючи в мовленнєвому спілкуванні доказовість суджень і, головне, взаєморозуміння. Здатність до взаєморозуміння, бажання зрозуміти іншого і бути почутим – основна педагогічна ціль цієї діяльності.

Щоб у навчальній діяльності актуалізувався особистісний потенціал саморозвитку студента, з успіхом можуть бути використані ігри, мета яких у запропонованій технології – формування навичок спілкування в діалозі та розвиток комунікативних здібностей, необхідних для вдосконалення культури педагогічного спілкування. Ігри передбачають використання комплексу різних методів і прийомів підготовки, проведення та аналізу її результатів. Задекларовані грою завдання повинні включати судження з протилежних позицій, що розширює

діапазон застосування гри у навчанні. У проведенні гри великого значення набуває увага до етики учасників, що важливо в навчанні культури мовленнєвого спілкування як особистісної якості майбутнього фахівця.

Якісні та кількісні показники, отримані в результаті діагностики культури педагогічного спілкування (опитувальні методи дослідження, включені спостереження, експертні оцінки, тести, спеціальні діагностики комунікативних умінь тощо), фіксують не тільки знання, навички та вміння, що становлять досвід пізнавальної діяльності студентів педагогічних спеціальностей, але й досвід творчої діяльності та емоційно-ціннісних відносин. Вони характеризують потреби, інтереси, мотиви особистості майбутнього педагога, його здатність до самопізнання і самооцінки, а також усвідомлення необхідності вдосконалювати комунікативну культуру, розвинути почуття соціальної відповідальності і причетності до проявів людської культури, наявність навичок і умінь продуктивної мовленнєвої діяльності, що регулюють відносини зі співрозмовником на основі поваги і толерантності.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, технологія формування комунікативної культури створює умови, необхідні для того, щоб навчальний досвід став особистісним досвідом майбутнього педагога. Вона вирішує завдання розвитку здатності до діалогу, допомагає у визначенні власного способу входження в культуру, конструюючи і відпрацьовуючи на основі орієнтирів стратегію розвитку таких якостей особистості майбутнього фахівця, як креативність, самостійність, активність, рефлексія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бацевич, Ф. С. (2007). Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ: Довіра.
- Бодалев, А.А. (2002). Психология общения : избр. психол. тр. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Изд-во Мос. психол.-социал. ин-та.
- Бутенко, Н. Ю. (2004). Комунікативні процеси у навчанні : підручник. Київ : КНЕУ.
- Волкова, Н. П. (2005). Професійно-педагогічна комунікація: теорія, технологія, практика : [монографія]. Донецьк : Вид-во ДНУ.
- Державний стандарт початкової освіти. (2018). [Електронний ресурс]. – Режим доступу URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>
- Добрович, А. Б. (1996). Общение: наука и искусство. Москва : Яуза, 1996.
- Закон України «Про вищу освіту» (2014). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
- Закон України «Про освіту» (2017). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- Селіванова, О. О. (2010). Аксиоми комунікативної взаємодії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://www.google.com.ua/url?url=http://selivanova.net/downloads/AKSIOMI%2520KOMUNIKATIVNOYI%2520VZAEMODIYI.doc&rct=j&q=&esrc=s&sa=U466&ei>
- Сериков, В. В. (1998). Личностно ориентированное образование: поиск новой парадигмы. Москва : Педагогика.
- Якобсон, Р. (1975). Лингвистика и поэтика. Структурализм: «за» и «против» : сборник статей. Москва : Прогресс. 193-230.

REFERENCES

- Batsevych, F. S. (2007). Slovyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii. Kyiv: Dovira.
- Bodalev, A.A. (2002). Psykholohiya obshchennya : yzbr. psykhol. tr. 3-e yzd., pererab. y dop. Moskva : Yzd-vo Mos. psykhol.-sotsyal. yn-ta .
- Butenko, N. Yu. (2004). Komunikatyvni protsesy u navchanni : pidruchnyk. Kyiv : KNEU.
- Volkova, N. P. (2005). Profesiino-pedahohichna komunikatsiia: teoriiia, tekhnolohiia, praktyka : [monohrafiia]. Donetsk : Vyd-vo DNU.
- Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity. (2018). [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>
- Dobrovych, A. B. (1996). Obshchennye: nauka y yskusstvo. Moskva : Yauza, 1996.
- Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» (2014). [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
- Zakon Ukrainy «Pro osvitu» (2017). [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- Selivanova, O. O. (2010). Aksiomy komunikativnoi vziaiemodii. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : URL: <http://www.google.com.ua/url?url=http://selivanova.net/downloads/AKSIOMI%2520KOMUNIKATIVNOYI%2520VZAEMODIYI.doc&rct=j&q=&esrc=s&sa=U466&ei>
- Serykov, V. V. (1998). Lychnostno oryentyrovannoe obrazovanye: poysk novoi paradyhmi. Moskva : Pedahohyka.
- Yakobson, R. (1975). Lnhvystyka y poetyka. Strukturalyzm: «za» y «protyv» : sbornyk statei. Moskva : Prohress. 193-230.

Статтю подано до редколегії 25.09.2019 р.
Рекомендовано до друку 09.10.2019 р.